

Nr 171.

Av herr **Werner m. fl.**, *angående utbyggande av den industriella kvävegödningsstillverkningen m. m.*

Vid 1944 års riksdag väcktes två motioner nr II: 171 och I: 103 med hemställan om skrivelse till Kungl. Maj:t om skyndsamt utredning och förslag rörande utbyggandet av den inhemska kvävegödningsstillverkningen under statlig medverkan.

Förslaget avsåg sålunda närmast en utredning om förutsättningarna för att med utnyttjande av inom landet befintliga krafttillgångar och råvaror skapa en större industri för tillgodoseendet i första rummet av det svenska jordbrukets behov av kvävegödnings och därnäst — vilket icke direkt utsades i motionen — en tillverkning för export till de stora och närliggande jordbruksområdena i östersjöbäckenet.

På grund av denna frågas utomordentliga betydelse för framför allt det inhemska jordbruket och då här därjämte öppnar sig möjligheten för skapandet av en betydande efterkrigsindustri med eventuell förläggning till Norrland, så kunna vi icke underlåta att trots jordbruksutskottets och riksdagens avstyrkande — i andra kammaren dock med endast 102 röster mot 75 för bifall till motionen — ånyo underställa frågan riksdagens prövning.

Då den återopade motionen innehåller ett allsidigt material för bedömning av vad frågan egentligen gäller och då hållbarheten i detta material hittills icke kunnat motbevisas, så torde ett återgivande av densamma för att vinna sammanhang i motiveringen vara påkallat. Motionen hade följande lydelse:

»Den svenska åkerjorden är i regel fattig på närsalter, och skörderesultaten skulle otvivelaktigt kunna ytterligare betydligt ökas om större mängder för växtlivet nödvändiga näringsämnen kunde tillföras densamma.

Det måste vara en nationell angelägenhet av första ordningen att skapa allt bättre betingelser för en ökning av jordbruksproduktionen och såmedelst söka motverka den minskning i produktionen som eljest måste bli en följd av den fortgående befolkningsflykten från jordbruket. Genom att med en viss arbetsinsats kunna utvinna ökade skörderesultat ökas även jordbrukets lönsamhet. Sett ur rent nationalekonomisk synpunkt innebär dessutom en ökning i skördeutfallet såväl en gynnsam stimulans för näringslivet i allmänhet som även en lyftning av hela folkets ekonomiska standard. Detta belyses bäst genom ett par siffror.

Värdet av 1942 års skörd har statistiskt beräknats till något mer än 1,7 miljarder kronor. Detta är ett värde som varje år nyskapas ur jordbrukets produktionskälla och tillföres nationalhushållningen. En ökning av denna årliga nationalinkomst med endast 10 procent utgör 170 milj. kronor och skulle kunna vara tillräcklig för försörjning åt 35 000 à 40 000 familjer.

En avgörande faktor för ökning av skördarna och för odling av högvärdiga grödor är obestriddigen en ökad tillgång av kvävegödning. De erfarenheter som härvidlag kunna hämtas från Norge äro i hög grad vägledande. Med tillhjälp av Norsk Hydros omfattande produktion av kalksalpeter har Norges jordbruk lyfts på kort tid till en omfattning, som tidigare varit otänkbar, och Norge är nu härigenom på god väg att göra sig självförsörjande från att förut väsentligen varit beroende av importen.

Visserligen torde under de senare åren den inhemska tillverkningen av kvävegödning i viss utsträckning hava ökat, men icke tillnärmelsevis i förhållande till behovet. Importsiffrorna från åren närmast före kriget tala härvidlag ett tydligt språk. Detta framgår av följande sammanställning:

Import	År 1931—35	År 1938	År 1939
Chilesalpeter i ton	28 726	62 704	81 706
» » milj. kr.	4,67	9,67	12,57
Kalksalpeter » ton	41 842	64 344	139 414
» » milj. kr.	6,07	9,62	21,23
Kalkkväve » ton	3 339	3 745	6 490
» » milj. kr.	0,49	0,58	1,01

Av dessa siffror framgår att importen av kvävegödning under 5-årsperioden 1935/39 mer än tredubblats både i ton och kronor räknat. Särskilt frapperande är importökningen av kalksalpeter och kalkkväve, vilken företer en ökning från 1935 till 1939 av resp. 45 000 till 147 000 ton och i kronor från 11,25 till 34,81 milj. Importen av kalksalpeter och kalkkväve torde i allra största utsträckning hava skett från Norge, som med sin rika tillgång på utbyggd hydroelektrisk energi skapat en storindustri på området till oerhörd nytta såväl för sitt eget lands jordbruk som jämväl för grannländernas. Huru det förhåller sig med Norsk Hydros möjligheter att i framtiden fylla den ökade efterfrågan på kalksalpeter kan nu icke bedömas.

Samma möjligheter och förutsättningar, som förelegat för Norge att såsom skett med tillhjälp av den hydroelektriska kraften framskapa en kväveindustri av så stora mått, föreligga i lika hög grad i Sverige. Anläggandet av en större kväveindustri utgör ett produktivt och produktionsfrämjande arbetsobjekt, vilket inom landet skulle kunna direkt och indirekt ge utkomst åt stora befolkningsgrupper långt utöver det ovan angivna värdet av 35 miljoner kronor, som kväveimporten under år 1939 representerar.

För att något belysa värdet av en ökad kvävetillförsel till jordbruket må

anföras några siffror. Enligt statistiken utgjorde spannmålsarealerna i landet år 1942 1 524 000 hektar. Härtill komma rotfrukter och grönfoder med 354 000 hektar eller tillsammans 1 878 000 hektar. Om varje hektar tillfördes 150 kg kvävegödning, skulle årsbehovet utgöra 280 000 ton. Härtill komma vallväxterna med en areal av 1 600 000 hektar. Med en övergödning av endast 50 kg per hektar skulle åtgå ytterligare cirka 80 000 ton eller sammanlagt cirka 350 000 ton. Efter ett pris av endast 17 kr. per deciton skulle årsproduktionen belöpa sig till ett värde av cirka 60 miljoner kronor, en produktionsfaktor i jordbrukets tjänst, som säkert skulle visa sig mycket räntabel.

De råvaror och förutsättningar, som äro nödvändiga för en ökad kväveproduktion inom landet, äro härstädes tillfinnandes i mycket hög grad. Vad som närmast brister är en omedelbar tillgång på utbyggd elektrisk energi ur den förefintliga vattenkraften. Här äger dock landet oerhörda ännu utnyttjade krafttillgångar. Enligt statistiken utgör den teoretiskt användbara vattenkraften i riket ej mindre än 11,6 milj. kilowatt eller närmare 17 milj. effektiva hästkrafter. Härav voro utbyggda den 31/12 1942 endast 2 092 milj. kW eller cirka 2,7 miljoner effektiva hästkrafter. Intressant är att finna hur olika denna naturtillgång utnyttjats i olika delar av landet. Medan Västsverige med Vänersystemet äger en beräknad vattenkraftstillgång av 790 000 kW, varav den 31/12 1942 664 000 kW eller cirka 800 000 effektiva hästkrafter voro maskininstallerade, alltså en nära total utbyggnad, så äger exempelvis övre Norrland en beräknad vattenkraftstillgång av 5,76 milj. kW lika med 7,8 miljoner effektiva hästkrafter, varav den 31/12 1942 endast 230 000 kW eller något över 300 000 effektiva hästkrafter voro utbyggda.

Mellersta Norrland beräknas äga en krafttillgång av 3,7 milj. kW, varav endast 509 000 äro utbyggda.

Som synes finnas här snart sagt outtömliga kraftresurser, och det gäller att på ett ekonomiskt, förnuftigt sätt etappvis tillföra folkhushållet de värden, som ligga i dessa naturtillgångar. Tillgången till billig elektrisk energi är och kommer i framtiden ännu mera att vara en avgörande faktor för skapandet av nya företag på industriens område, kanske främst hantverkets och småindustriens, liksom även förutsättningen för genomförandet av en nödvändig rationalisering å olika produktionsområden. Under förutsättning att man kan produktivt utnyttja vattenkraften är en kapitalinvestering för utbyggande av högvärdiga vattenfall försvarlig, även med den förutsättningen att en del av anläggningskapitalet omedelbart måste avskrivas. Kan energikällan komma till nyttig användning och anläggningarna väl bära driftkostnaderna, vinner nationen på företaget även med risken av en avskrivning av det investerade anläggningskapitalet.

De kraftresurser, som sålunda utgöra förutsättningen för en ökad kväve-

tillverkning inom landet, torde huvudsakligen vara tillfinnandes i statens ägo i Norrland. Den kraftkälla, som i förhållande till dess väldiga effekt och relativt låga utbyggnadskostnad närmast bör komma i fråga, torde vara Harsprånget. Med sin belägenhet endast på kort avstånd nedanför Porjus äger en kraftanläggning vid Harsprånget fördelen av att kunna utnyttja ett redan färdigt vattenregleringssystem. Den betydande krafteffekt, som härvid skulle kunna utvinnas, bör, i den mån den ej förbrukas av ovan antydda kvävegödningsproduktion, jämväl bl. a. användas för en ytterligare utvidgning av den elektriska järntillverkningen i Norrland.

Skulle det ur fraktsynpunkt befinnas oekonomiskt att förlägga en större fabrik för tillverkning av kvävegödningsmedel till övre Norrland, bör det icke vara olösligt att transportera kraften söderut, i synnerhet nu sedan kraftnätet i stort sett sammankopplats. Härvid skulle den elektriska kraften från övre Norrland kunna förbrukas dels därstädes och dels i mellersta Norrland, medan kraftöverskottet från Mellannorrland ledes till lämplig produktionsort i Mellansverige.

Det svenska jordbrukets kväveförsörjning är en fråga av sådan storleksordning och räckvidd att den icke gärna tillfredsställande kan lösas utan statens medverkan. En ökning av den inhemska produktionen samtidigt med ett förbilligande av detta för jordbruket viktiga produktionsmedel måste ligga i hela nationens intresse.»

Motionen hade av jordbruksutskottet ägnats ett betydande intresse, i det att den remitterats för yttrande till statens industrikommission och kommerskollegium, till vilket senare remissvar jämväl fogats yttrande från Sveriges kemiska industrikontor.

Mot jordbruksutskottets remissförfarande skulle möjligen kunna riktas den invändningen, att utskottet icke i denna för jordbruket så viktiga fråga berett tillfälle för någon av jordbrukets officiella myndigheter, exempelvis lantbruksstyrelsen, eller dess centrala ekonomiska organisationer, såsom lantbruksförbundet, att få framlägga sina synpunkter.

I motionen har gjorts gällande, att ett årligt inhemskt kvävebehov föreläge av intill 350 000 ton och att den inhemska tillverkningen icke tillnärmelsevis vore tillräcklig. Detta bestyrkes också i hög grad av professor Åke Åkermans uppgifter till industrikommissionen, där han anger ett antaget maximalbehov av 300 000 ton per år samt att den nuvarande inhemska tillverkningen uppginge endast till 121 000 ton. Därutöver beräknas en ytterligare tillverkning av 42 000 ton kvävegödningsmedel komma till stånd vid en nyanlagd fabrik i Köping, men denna, som bygger på den kemiska tillverkningsmetoden med kolet som ingående råvara, torde dock vara mera oviss.

Att angiva vad som härvid är att anse såsom ett maximalbehov torde

knappast vara möjligt. Ett faktum är, att jordbrukets behov av kväve stigit och stiger för varje år och att detta vidgar möjligheterna för att odlingsområdet och odlingsgränsen för vissa specialodlingar och högvärdiga grödor genom en ökad användning av kväve alltmer kan flyttas norrut. Det ojämförligt viktigaste är dock, att de för den animaliska produktionen och mjölkframställningen så oombärliga äggvitegrödorna, särskilt beteskulturer på sämre jordar, skulle kunna givas en nära nog revolutionerande utveckling.

Såväl kommerskollegium som statens industrikommission har i de begärda yttrandena funnit sig *icke böra avstyrka*, att en utredning av frågan kommer till stånd.

Jordbruksutskottet har även inledningsvis medgivit, att naturliga förutsättningar synas föreligga inom landet för den ifrågasatta tillverkningen enligt den elektrolytiska metoden. Utskottet hade dock av de inkomna yttrandena trots sig kunna draga den slutsatsen, att den i Sverige ännu utbyggda vattenkraften skulle komma att draga alltför höga kostnader för att kunna härur utvinna den behövlige elektriska energien till konkurrenskraftiga priser.

Vidare har utskottet anfört, att projektet därjämte inrymde transportproblem av stor räckvidd. Detta vid en tänkt förläggning av fabrikationen till någon hamnstad i Norrland. Därvid måste nämligen, enligt utskottets förmodan, erforderliga betydande kvantiteter kalk fraktas söderifrån, varefter den färdiga produkten vid distributionen måste fraktas tillbaka, vilket allt skulle ställa sig oekonomiskt.

I motionen har särskilt anvisats kraftkällan Harsprånget i Stora Lule älv såsom mycket lämplig för omedelbar utbyggnad. Med dess fallhöjd på nära 100 meter och dess beräknade effekt av omkring 300 000 effektiva hkr, vartill kommer att vattenregleringen till den ovanför belägna Porjus-anläggningen redan är färdigbyggd, torde alla möjligheter vara för handen att här utvinna den elektriska energien till ett mot byggnadskostnaden svarande mycket billigt pris. Härtill kommer det växande behov av hydroelektrisk energi, som utvidgningen av järnförädlingen i Luleå redan tagit och ytterligare torde komma att taga. Det kan erinras, att höstriksdagen 1944 anslagit medel till järnverkets vidare utbyggnad bl. a. med ett thomasverk, alltså en fosfatframställning för jordbrukets behov, vilken tillverkning kan anses utgöra en komplettering i nära anslutning till den här projekterade.

Beträffande frakterna så påvisas i motionen, att en betydande import av utländskt kväve hittransporteras. Det torde icke, även om det skulle visa sig att befintliga norrländska kalktillgångar ej vore lämpliga, vara mindre möjligt att frakta kalk exempelvis båtledes från Gotland till Luleå, än att hitskeppa tusentals ton chilesalpeter från Amerikas västkust, alltså mer

än omkring halva jordklotet. Frakterna från närmare men dock utomlands liggande orter torde icke kunna ställa sig billigare än frakterna sjöledes efter Bottenhavet. Alla dessa spörsmål kunna dock näppeligen riktigt bedömas eller tillfredsställande sakligt belysas under en riksdagsbehandling, utan kräva tvivelsutan en speciell undersökning, vilket även de hörda myndigheterna vitsordat.

Under det sistförflutna året har i olika sammanhang talet om, för att icke säga kravet på, en rationalisering av det svenska jordbruket i avsikt att bereda särskilt de mindre brukningsdelarna en större lönsamhet varit starkt framträdande. Ingen åtgärd kan dock vara mer ägnad att främja en dylik rationalisering än den föreslagna, under förutsättning att priset på det behövliga lättlösliga kvävet kan något nedbringas. Vidlyftiga planeringar förberedas nu för att möta eventuella svårigheter på arbetsmarknaden efter kriget och göra vårt land rustat att i olika avseenden tillgodose folkhushållets behov och kunna uppträda på världsmarknaden. Det är ännu outrett och obevisat, att icke i det här föreslagna projektet jämväl ligger en möjlighet till en exportindustri av stora mått med avsättningsmöjligheter till våra närmaste grannländer, särskilt österut, allt till gagn för en produktiv sysselsättning av den inhemska arbetskraften som även för bibehållande och utveckling av nationens ekonomiska styrka.

Med hänvisning till det anförda få vi alltså hemställa,

att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa därom, att hela frågan om såväl tillgodoseendet av det inhemska jordbrukets behov av artificiell kvävegödning som jämväl anläggandet eller utbyggnad av den industriella kvävegödningstillverkningen medelst elektrometoden, med hänsyn jämväl tagen till eventuella exportmöjligheter, måtte skyndsamt utredas.

Stockholm den 22 januari 1945.

Osc. Werner.

Hjalmar Svensson
i Grönvik.

C. O. Carlsson,
Bakeröd.

Per Persson,
Norrby.

Per Svensson
i Stenkyrka.

Arvid Jonsson,
Skedsbygd.

E. Pettersson,
Ersbacken.

Lars E. Andersson
i Hedensbyn.

G. Hedlund.

Ivar Pettersson
i Rosta.

C. Gunnar Larsson
i Luttra.

Harald Andersson
i Dunker.

Victor J. Mattsson.

Ivar Johansson
i Mysinge.

Robert L. Jansson,
Aspeboda.

Harald Johansson
i Skoglösa.